

Budapest nagyvárossá fejlődésének tényezői.

Írta: DR. WILDNER ÖDÖN ny. tanácsnok.

(Folytatás és vége.)

Miből él Budapest milliós tömege? Itt tág tere van a találgatásoknak és a többé-kevésbé szellemes zsurralista-munkáknak. A kérdés megítélésére mégis némileg biztosabb alapot nyújtanak a *foglalkozási, kereseti, vagyoni és adózási* statisztikák.

Ismét csak pár szám a 60 éves időköz kezdő és mai véghatáráról:

A várossá és nagyvárossá fejlődés Budapesten is az *őstermelésnek* az iparral, kereskedelemmel és általában az értelmi foglalkozásokkal szemben való *visszaszorulásában* nyilvánul. 1870-ben 16.000 hektár volt az őstermelésre alkalmas terület, ma 12.000 hektár, míg a nem termő, tehát nagyrészt építési terület 3800 hektárról 7100 hektárra emelkedett. 1870-ben őstermelésből élt a lakosság 2·4%-a, 1930-ban már csak 0·9%-a. A mai termőterületnek $\frac{2}{3}$ -a áll tényleg művelés alatt, a termelés összértékét azonban csak 1·5 millió pengőre teszik. A szőlőtermelés 3000 hektárról $\frac{1}{5}$ -ére esett; az állatállomány a 60 év előttinek felét teszi ki. Régebben a sertésstenyésztés, — megrendszabályozása folytán is — újabban pedig a tehenészet egyre jobban visszaesik. (»Aszfalttehenészet.«) Mi a befolyása ennek a főváros élelmezésére? Tudvalevőleg az, hogy a helyi termelésnél sokkal fontosabb lett a környékbéli, sőt távolkörnyéki behozatal, amely körzetnek sugara ma már 40—50 km körül jár. E behozatal szervezésével foglalkozik a székesfőváros hatósága, az állam és 46 részvénytársaság.

Iparból élt 1870-ben 33·3%, 1930-ban 41%. *Kereskedelem*ből és *közlekedés*ből akkor 10·2%, 1930-ban 20·6%. *Közszolgáltatásból* és *egyéb értelmiségi szabadfoglalkozásokból* akkor 5·3%, 1930-ban 11·5%. (Nagy részben: a megszorított hivatalokba-menekülés; az orvosok, ügyvédek stb. megdagadása.) *Vagyonából* él *magánzónának* vallotta magát akkor 1·6%, mostanában 7·2%. Ez nem jelenti egyszerűen a vagyonosodás emelkedését, hanem inkább azt, hogy a régi jó időkben, az akkori adóapparátus fideális lazasága mellett könnyebb volt a vagyonejtítkezés, s így inkább valamely mellékfoglalkozást jelentettek be főfoglalkozásnak. Most a kénytelenségből megszigorodott és kifinomult vállalati és kutató módszerek következtében úgyis hiábavaló kísérlet a vagyonok bizonyos nemének eltítkolása. Így inkább bevallják, hogy csak vagyonukból élnek. (De szeretem azt is hinni, hogy az adómorál is emelkedett.) A *házcikselédek* százalékszámja 60 év alatt 15·4%-ról 11%-ra esett. Sokat az ipar, a gyár szívott föl, de a cselédtartás is alábbhagyott kényszerűségből vagy okosságból. Hogy a *napszámások* százaléka 17·4-ről 1·8-ra esett, ezt nagyrészt annak kell tulajdonítani, hogy tömegük az ipar és kereskedelem, közlekedés kategóriáiban szerepel. »Az *egyéb és ismeretlen*« akkor 3·1%, ma 4·7%. Bizonyosan idétartoznak a segélyekből, diszkrét foglalkozásokból, kártyából, kölcsönökből, s úgyszólván a levegőből élők. A felsorolt számokból szembevetünk tehát az ipari szaporodás, de különösen a kereskedelem és közlekedés csoportjának háromszoros és a rentier-eknek több, mint négyszeres növekedése.

(A gazdasági élet főágai.)

Nézzük a *közgazdasági főágaknak*, mint a nagyvárosi fejlődés főtenyezőinek *állapotát* néhány jellemző szám világnál.

Az *ipar* tekintetében köztudomású, hogy Budapesten nagyon fejlett és nivós a kézműjellegű kis- és középipar némely ága; például a ruházati. Azonban a

kiegyezést követő föllendülés óta határozott a gyáripari nagytermelés felé tartó irányzat, amely különösen legutóbb, a kényszerű autarkia, az állami ipari kedvezmények és a védvamos iparfejlesztés óta erősen felfelé ívelt. Legjelentékenyebb iparágak: a ruházati, élelmezési, vas- és fém-, gép-, fa- és csont-, a sokszorosító- és — last not least — az építőipar.

Az 1925-iki részletes foglalkozási statisztika szerint volt Budapesten 63.500 önálló iparos, 101.351 alkalmazottal. Ezek kvótája: ruházati és textilszakma 26·6%, vas- és fémipar 15·6%, élelmező-, fogadó- és vendéglősipar 14%, gépipar 7·5%, a konjunkturálisan nagyon hullámzó építőipar 6·6% stb. A gyárak száma 1890-ben 330, munkásaik száma 36.000; 1933-ban a gyárak száma 1200 (az ország nagygyárainak 35·6%-a), a munkáslétszám 83.000 (az országos szám 42%-a). A gyár- ipar által előállított cikkek bruttó értéke 1100 millió pengő körül járt, az értékgyarapodás 600 millió pengő körül.

(Áruforgalom.)

A főváros *kereskedelme* is elsősorban a kis- és középüzemek bélyegét viseli magán, azonban szintén az érdek-, tőke- és üzemi tömörülés irányzatát követi, ami a kartellek ellen folyó támadásokból is látható. A kereskedelem iránytűje és gyújtópontja: a tőzsde forgalma az utóbbi évek gazdasági zavarai és a hosszabb zárlat következtében megcsappant. Ugyanez áll a közraktárrakra nézve. A fővárosi tranzitő-állatkereskedelem is erősen visszaesett, — vámháborúk, tilalmak, világháborús politikai átalakulások stb. következtében. — ellenben a lakosság emelkedésével szaporodott a felhozatalnak vágásra kerülő része. A marhavásáron például még 1890-ben 600.000 darab volt az évi felhajtás, 1933-ban már csak 115.000 darab, elszállítottak 5200 darabot; a sertésvásáron a régi 1 millió darab felhozatal 1933-ban kevesebb mint felére — 446.000 darab — esett. A fejenkénti húsfogyasztás 1874-ben évi 60 kilogram volt, most csak körülbelül 41—45 kilogramot tesz ki. Hogy ez egészséges jelenség-e, erről vitatkoznak az orvosok, de ez már bizonyos a szeszfogyasztás esésére nézve (az évi fejkvóta 180 literrel leesett 50 literre). Bár emelkednek viszont a tejfogyasztás, mely a hatósági tejszegélyek ellenére is ma csak fejenként 3·5 deciliter.

A vásárcsarnokok forgalma 1930-ban 1 millió 200.000 mm volt. A nagyban való forgalom legújabbban nagyon jelentős szintérré terelődött át, a külső ferencvárosi nagyvásártelepre. Összesen érkezett a fővárosba 1874-ben 13 millió, 1935-ben 65 és $\frac{1}{2}$ millió mm áru; elszállítottak innen 1874-ben 6 millió, 1935-ben 17 millió mm árut; a *tranzitőforgalom* tehát akkor 7 millió, ma 48 millió mm, azaz akkor több mint fele, most majdnem négyszerese az itt maradt áruforgalomnak, mennyiségileg.

A *behozatali áruk értéke* 1928-ban: pamut-szövőfonó nyersanyag 45 millió pengő; papír 38 millió, gépek 35 millió, nyers- és megmunkált fa-, kőszén 29 millió; gyapjú- és selyemszövet 22—23 millió. Kiviteli értékek: liszt 20 millió, gépek 18 millió, toll 15 millió, szövetek 24 millió, búza, gyapjú 19—19 millió, zsír 18 millió stb.

A *fővárosi részvénytársaságok* alaptőkéje most 938·5 millió pengő. Az ipari részvénytársaságok a múlt évben 7·6, a kereskedelmiek 2·5, a vegyesek 2·4, a mezőgazdaságiak 0·85% nyereséget mutattak ki, a közlekedésiek úgyszólván semmit.

Hitelintézetek működésének természetesen csak egy, bár legtekintélyesebb része vonatkozik Budapestre. A Nemzeti Bank főintézetén kívül 140 bank és takarékpénztár és 60 hitelszövetkezet működött körülbelül 270 millió pengő alap- és 600 millió pengő saját tőkével. Az intézetek közül a főváros gazdasági gépezetében nagy szerepet játszik a *Budapesti Székesfővárosi Községi Takarékpénztár Rt.* Ezt a főváros az Egyesült Budapesti

Fővárosi Takarékpénztár Rt. részvénytöbbségének megszerzése mellett 1928-ban alapította meg 10 millió 800.000 pengő alaptőkével. Hétéves fennállása óta a betétek összege 22.2 millióról majdnem négyszeresére, 85.1 millió pengőre emelkedett. A mult évre nézve 6-7% nyereséggel dolgozott. Ez a részvénytársaság legújabbán megalapította a Budapesti Székesfővárosi Állatvásár Pénzforgalmi Rt-ot, amely a régi állatvásárpénztár helyébe lépett.

Amint mezőgazdasági forgalmunkat nagyon élénkítik a *mezőgazdasági kiállítások, vásárok*, nagyon jelentékeny tényezője s fellendítője iparcikereskedelmünknek a *nemzetközi vásár*, amely évről-évre kiterjedélyesedve immár 31. évébe lép az idén. (11. évtől nemzetközi alapokra fektetve). Az utolsó 10 évben a vásáron körülbelül 75 millió pengő értékű üzlet jött létre. A vásár látogatottsága 1935-ben meghaladta a 687.000 embert.

Ezek az intézmények egyszersmind elsőrangú előmozdítói vidéki és külföldi, nemzetközi *idegenforgalmunknak is*. Idegenforgalmunk 1885-ben kitett 70.000 személyt; 1930-ban 200.000 személyt; ebből 72.000 a távolabbi külföldre esik. Az itt eltöltött éjszakák száma most 600.000 körül jár, tehát átlag 3—4 napot tölt itt az idegen. Ha ezt az idegenforgalmat s különösen létalapjait: a szállodákat, penziókat, olcsóbb ellátást, illedelmes kalauzolás jobban megszervezzük, ha az üzleti összeköttetéseket s azokat a látóvalókat, amelyekért érdemes tovább is itt maradni, kibővítjük, ezek a számok bizonyára erősen növekedni fognak. Hát még ha esznek azok a korlátozások, amelyek a külföldieket valutáris, rendőri stb. tekintetben ma kényszerűleg zaklatják. De már így is egyre sűrűbben demonstrálhatjuk a külföldieknek is »ad oculos«, hogy Budapest igazi európai magyar nagyváros.

A közigazgatási élet vérkeringésének főszekere a *fizikai közlekedés*: a nagyvasutak, gőzhajózás, a közúti vasutak, személy- és teherkocsik, a légi forgalom, posta, táviró, távbeszélő, rádió. A fővárosban körülbelül 13.000 géperejű jármű van, ebből a fele személykocsi, 1400 autótaxi, amelyek helyett még 1911-ben 2000 lófogató bérkocsi járt. Autobuszvonalhosszunk 1933-ban 361 km, a kocsipark 233; átlagos évi utasforgalom 25 millió. 1880-ban mindössze 42 km lévonatunk volt. A villamosítás óta nagy a kiterjesztés; ma a BSzKRT és a beléolvasztott vállalatok sínhálózata 430 km; személyszállító kocsiparkja 1800; utasforgalma 334 millió. (Az 1880. évi közúti vasúti forgalomnak csaknem 30-szorosa.)

A nagyvasutak fővárosi építési hossza 1874-ben 35 km, 1932-ben 240 km. A vasúton elutazott személyek száma akkor 1/2 millió, 1930-ban 18 millió. Érdekes ezzel szemben, hogy a hajón elutazottak száma 200.000-ról alig emelkedett.

(A polgárság vagyoni helyzete.)

A nagyvárossá fejlődésre határozó mérővessző a *vagyonosság*. Ezt kétféle értelemben lehet vizsgálni. Először a magánvagyon, azaz a polgárság vagyona, másrészt a közvagyon, vagyis a városban levő állami és városi vagyon, mint erkölcsi és gazdasági közületek vagyona szempontjából.

Ami először is a polgárság vagyonosságát illeti, ezt pozitíve számszerűleg pontosan kimutatni nagyon bajos az individualista magántulajdon rendszere mellett, amelynek alapján hazánk is áll. Azonban következtetni lehet rá. Először is, felületesen, a város s az életmód külső képéből. Az életfentartás standard-je, a lakásviszonyok, a ruházkodás, táplálkozás, élvezeti fogyasztás, fényűzési kiadások, háztartási alkalmazottak száma, saját és bérkocsik, mulató- és szórakozóhelyek forgalma stb. stb. mind ilyen külső adalékok a kérdés felületes megítéléséhez. (»A látszat csal.«) Pozitív adatokkal szolgálnak az ingatlantulajdon, a pénz- és hitelintézetek,

a zálogházak viszonyai, az adóalapok, a közsegélyezés, jótékonyosság stb.

Ami például az *ingatlantulajdon*ot illeti, a székesfőváros hasznos területéből a magánosok tulajdonára jut 66-7%. Ez a magáningatlantömeg 51.000 tulajdonos közt oszlik meg. Ha a tulajdonoshoz szokásos számítás szerint átlag még 3 családotagot számítunk, a tulajdonos-családok tagjainak száma 200.000; azaz az összes lakosság 1/5-e. Az ingatlan magántulajdon összértékére nézve a föld-, vagyon-, házadók alapjának megállapításában lehet támpontot találni. Pásztor Mihály legújabb összeállítására szerint (az »Új Főváros« c. lapban) 1970 millió értéket képviseltek a *házak*.

A szem elsősorban a nagyon gazdagok számára irányul. Pásztor szerint Budapesten tavaly 71.000 keresőt adóztattak meg jövedelmi és vagyonadóval, közel 3 milliárd vagyon és 1/2 milliárd jövedelem után, persze a vagyont terhelő 350 millió tőketartozás és 130 millió jövedelmi terhek törvényszerű levonása után. A legmagasabb adót fizetők, azaz a 100.000—180.000 adót fizetők mindössze 27-en vannak: köztük 7 nagybirtokos, 8 gyáros, 6 bank- és bányagazgató, 3 kereskedő, 3 bukméker.

A házbéérték kitett 1970 milliót, a bruttó házbéjövdelem 300 milliót, (15%). A jövedelmet terhelő összes kiadásokat 50—60%-ra is teszik.

Az állami egyenes *adók* kitettek 1874-ben 18 milliót, 1930-ban több mint nyolcszorosát, azaz 150 millió pengőt. A községi adók kitettek 1874-ben 6 millió pengőt, 1930-ban 80 millió pengőt, tehát több mint 13-szorosát. Egy fejre esett 1874-ben összesen 77 pengő állami és községi adó, 1930-ban 230 pengő adó, tehát a 60 év előtti összeg háromszorosa.

A fogyasztási adók bevétele 1870-ben 1 millió 800.000 pengő, 1930-ban 13 millió pengő volt. Egy fejre esett akkor 6.5 pengő, 1930-ban a duplája.

De nemcsak a közterhek emelkedése nehezítette meg az életet, hanem az is, hogy a megélhetési index emelkedésével és eltolódásaival nem tartott lépést a kereset emelkedése. Ez kitérül abból a részletes felvételből, amelyet a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal nemrég közzétett.

És terjed a szegénység, a nagyvárossá levés oly sötét oldala. Egyre több a fővárosban a szegény, sőt koldus, nemcsak az öslakók válságokozta leromlása, hanem az ilyen környéki és vidéki elemek beözönlése és annak következtében, hogy az ifjú nemzedék elhelyezkedése annyira válságossá nehezült. Ezen a nagy bajon próbál segíteni a preventív célzatú akciókon kívül, a magánjótékonyosság és a hatósági segélyezés a krisztusi karitás alapján. De, valljuk be, csak egy-egy csöppet tudnak kikanalazni a tengerből. Így is a főváros 1934. évi közjótékonyossági és szociálpolitikai zárószámadása 16 millió 800.000 pengőt tesz ki, az összes kiadásoknak majdnem 1/8-át.

(Milyen a főváros vagyoni helyzete?)

Vigasztalásul azt szokták mondani, hogy Budapest polgársága szegény, de *jól áll a fővárosa*. Ezt a hivatalos zárószámadások és vagyonmérlegek világánál már pontosabban lehet megvizsgálni, mint a polgárok anyagi helyzetét.

Jellemzők elsősorban a *főváros bevételei és kiadásai*, amelyek a nagyvárossá fejlődés bizonyosságai. A főváros budgetje volt 1875-ben 20 millió pengő, 1935-ben ennek több mint 12-szerese, azaz 254 millió pengő, amiből 109 millió az üzemekre esik. 1 főre esett 1875-ben 50 pengő fővárosi bevétel, illetve kiadás, 1932-ben 180 pengő.

A *székesfőváros* összes *vagyona* 1874-től 1933-ig 125 millió pengőről 1777 millió pengőre, tehát 14-szeresére emelkedett. De emelkedtek terhei is; míg 1874-ben 30 millió pengő terhelte, 1933-ban 718 millió 233.000

pengő, azaz majdnem 24-szerese az akkori tehernek. Tiszta vagyona kitett akkor 94 és $\frac{1}{2}$ millió pengőt, 1933-ban 1058 millió 827.000 pengőt, ami 11-szeres gazdagodást (1014%-ost) jelent.

Derék polgár, 1874-ben 334 pengő, ma 1059 pengő esik rád a fővárosi közvagyonból; s ingatlantulajdonos is vagy, ha neved nem is szerepel a telekkönyvben! Van telked és házad. Mert fővárosod ma 412 millió pengő értékű épületnek és 300 millió pengő értékű üres teleknek a tulajdonosa; tehát ebből rád 412 pengő házrész s 300 pengő értékű üres telek esik, ami mint »eszmei vagyon« is édes kevés.

A *budget* megoszlása is érdekes változást mutat, különösen az *üzemek* szerepe szempontjából, ami a nagyvárosi jelleg kidomborodására vall. 1874-ben a bevételek 90%-a tartozott a községi háztartásra, s csak 10% az üzemekre. 59% volt közjogi (adóilleték stb.) bevétel, 30% tőkeamat, 5% használati jogi bevétel. 1930-ban 56%-nyi bevétel forrása volt a községi háztartás, 44%-é az üzemek. A kiadások kvótája és természete is egészen eltolódott. 1874-ben tőketörlesztés és kamat 19%-kal, útépítés 15%-kal, tulajdonképeni közigazgatás 14%-kal, közegészségügy 13%-kal, közművek 11%-kal szerepeltek. 1930-ban a községi háztartásra a kiadások 60%-a esett, az üzemekre 31%-a. A községi háztartás kiadási legfőbb tételei így oszlottak meg: pénzügyi kezelés: 26%, közoktatás és közművelődés közel 25%, általános közigazgatás közel 18%, közjótékonyosság 12%, közegészség 10-6%, útépítés és csatornázás ugyanannyi, a többi 3%-tól lefelé esik.

A főváros nagyvárosi életét ma már el sem képzelhetni hatalmas *közművei* nélkül. Ezek fejlődése a nagyvárossá levésnek éppúgy következménye, mint továbbfejlesztő tényezője. Olvassuk csak el Jókai leírásait az »Életképek«-ben a 40-es évek Pest-Budájáról vagy Hunfalvyt, Palugyayt az 50-es évekről s megértjük mily keserves és kisszerű volt tulajdonképp a pest-budai polgár élete a két, illetve három városban rendes kövezés, csatorna, vízszolgáltatás, modernebb köz- és házi-világítás, közlekedési eszközök nélkül. Még az 50-es évek közepén is az akkori lakott részeknek csak fele volt ellátva kövezettel, ma még az erdei és hegyi kiránduló utak is pompásan vannak rendezve. 1890-ben is még csak 450 ha rendezett útterület volt, 1930-ban 950 ha.

A vízmű 1874-ben mindössze 3-7 millió m³-t termelt; ebből is fele szüretlen volt, ami a járványok egyik szülőke volt. Ma 64 millió m³ a termelés. A csatornák hossza 1890-től 40 év alatt 219 km-ről 660 km-re fejlődött. Az osztrák gáztársulat telepei 1874-ben 63-2 km csőhálózattal 7 és $\frac{1}{2}$ millió m³-t termeltek, a Szék. Föv. Gázművek pedig 1911-ben megváltott és kiépített mivoltukban (900 km csőhálózattal) 95 millió m³ gázt termelnek. Fogyasztói a megváltás negyed százada alatt 47.000-ről 111.000-re emelkedtek. Az Elektromos Művek magántulajdonban 1894-ben 2 millió kilowattot, a megváltás és kiépítés óta ma 238 millió kilowattot termelnek; emellett még a bányaidai centrálétól is veszünk át áramot. A fogyasztók száma 1894-ben 1.000, 1930-ban 230.000.

(A főváros kulturális fejlődése.)

A *közoktatás* és *közművelődés* hatalmas fejlődése a főváros egyesítése óta a nagyvárosi fejlődésnek nemcsak párhuzamos, kísérő jelensége, hanem egyik legfőbb hatótényezője is. Itt van az ország művelődésének gyújtópontja; itt központosul a közoktatásügy legfőbb ágazata is. A mindenfajta oktató intézetek száma Budapesten 1874-ben 160 volt, ma 740. A tanszemélyzet akkor 1010, ma kereken 8500. A tanulók és hallgatók összes száma ma meghaladja a 150.000-et. A székesfőváros mindenkor szinte anyagi erején felül vett részt az oktatásügyben és sok reformjával országos példát

mutatott. A nemzeti és erkölcsi alapirányon belül vezető kultúrpolitikai elve volt a nélkülözhetetlen általános műveltség s a testi és művészi nevelés mellett a különböző életpályákra és kenyérkeresetre előkészítő szakoktatás terjesztése. Most kereken 200 épületben ötödévfélis iskolája, hatodfélezer tanerővel és kb. 120.000 tanulóval működik. Törvényes kötelezettségén felül fenntart pedagógiai szemináriumot és szakkönyvtárt, 6 középiskolát, 15 felsőkereskedelmi iskolát és szaktanfolyamot, egy iparrajziskolát, 16 női ipariskolát, 1 felsőzeneiskolát és 50 zenetanfolyamot, 2 gyógypedagógiai nevelőintézetet, 6 árva- és szeretetházat. Ehhez járulnak az iskolások gyermekvédelmének intézményei (iskolaorvosok iskolanővérek, napköztiotthonok, étkeztetés, erdei iskola, tanoncotthonok, gyógypedagógia), valamint a továbbfejlesztő közművelődési intézmények (könyvtárak, múzeumok, színház, iskolán kívüli népművelési telepek, szabadegyetem stb.) Mindezeknek költségei a budgetben *egyenyedrésszel* szerepelnek.

A megsokasodott feladatokkal természetesen fejlődnie kellett a főváros *szervezetének* és *személyzetének* is. 1874-ben volt kereken 1000 közigazgatási és üzemie s 1000 oktatásügyi alkalmazottja; 1930-ban volt 28.000 alkalmazottja, kikből 35% közigazgatási, egészségügyi és közlelmezési, 30-5 üzemi és 19-2% közoktatási személyzet.

(Budapest a magyar géniusz és munkáskéz műve.)

Ezekben sommásan rámutattam a székesfőváros nagyvárossá fejlődésére és ennek tárgyi tényezőire. De fölmerül még az a kérdés, hogy ezt a fejlődést *kiknek* köszönheti? Alapjait mindenestre a Teremtőnek: pazar fekvése, hegyei, erdői, folyó- és gyógyvizei, sokféle hasznos és kellemes javai ilyen gazdag adományok. A továbbépítés — Isten segedelmével — az emberi ész, szív és akarat műve. Kezdjük az emberi hierarchiát legfelülről. Sok nagyváros rendkívül sokat köszönhet az uralkodóknak. Így pl. Bécs. »Es gibt nur eine Kaiserstadt« danolhatták egykor joggal. Grandiózus palotái, középületei és intézményei, patinás kultúrája nagyrészt a Habsburgok bőkezűségéből erednek. Erről Bécsben, a világtakatraztrófa után bekövetkezett átalakulás közepette, szerettek megfélekezni, ámbar ebből a kincsből merítheti a megcsönkult Ausztria és fővárosa mai életképességének is nagyrésztét. Mi a fejedelmi kegy városfejlesztő gondoskodásáért kevésbé vagyunk adósok. A történelem homályából előcsillan az Árpádok — különösen IV. Béla, — az Anjouk, Zsigmond és Hunyadi Mátyás dicsősége, amely Budára és Pestre is rásugárzott. A Habsburgok alatt, a törökvész után is, nagyon sok ideig tartott, amíg odaát legalább valahogy megértették a magyarságot és a fővárost megillető igényeket és jogokat. Juttattak nekünk adományokat, különösen Mária Terézia és I. Ferenc József idejében. Kivált a kiegyezés után emelkedett ez a segítség, amely régebben bizony alig volt annyi, mint amit a volt többi »Kronland« fővárosai: egy Prága, Salzburg, Innsbruck stb. élveztek. Nagy hálával kell megemlékeznünk a velünk rokonszenvező boldog emlékü József nádorról és újjáépítő munkájáról s a velünk mindinkább összeforrott királyi hercegi utódairól. A rendiség utolsó idejében ittlakó főuraink áldozatkészsége sem maradhat említés nélkül, különösen azoké, akik az öntüzeben megemésztődött vezér: Széchenyi köré sereglettek, hogy a nemzet fővárosát kiemeljék a híres pesti »por és sár« kátyújából. A főnemesség példáját követte lelkesen, de persze kevésbé tehetősen, a zseni és a táblabíróvilág.

Nagyon sokat lendített a fővárosra, hogy a kiegyezés után az új országgyűlés, kormányzat, közigazgatási és törvénykezési középponti székhelye lett. A miniszterek közül elég id. gróf Andrássy Gyula, Baross Gábor, Wekerle Sándor megértő centralizáló

politikáját említenünk, amelyben az országgyűlés is segédkezett. Ám sokszor kellett a főváros vezetőségének küzdeni egyes kormányférfiak és honatyák szűk látókörével, sőt ellenszenvével, ami azokból a meg-megújuló törekvésekből is kitűnik, amelyek a főváros önkormányzatának megnyirbálására irányultak.

Budapest naggyá, vagyonossá, széppé fejlődésének érdeméből azonban az oroslánrész a nemzet és a főváros egyszerű polgárait és munkásait illeti, kezdve az alkotó zseniktől le egészen a közmondásos téglahordótól napszámosig. *Budapest az alkotó magyar géniusz és munkáskéz műve.*

Sokáig késett annak a természetes és szerves, mechanikai és élettani egységnek tudatrajutása és céltudatos érvényesítése, amely a fővárost és a magyar vidéket egybeköti. A két test egy; összetartozik és egymásra van utalva, úgyhogy lélekben is egynek kell lennie. Ebben a késésben hibásak voltak úgy a fővárosiak, mint a vidékiek. A fővárosi régi civisek nem láttak túl a városház tornyán; az amerikai méretű fejlődés emberei, s kivált az új gazdagok és hatalmasok viszont a vidéket gögösen lenézve »corpus separatum«-nak tekintették Budapestet s inkább nézték nemzetközi kapcsolatait, mint nemzeti helyzetét. A vidék pedig sanda szemmel csak kapzsi vízfejú, erőszípolozó polypot látott a dagadó fővárosban. Ma már, — elmondhatjuk, — tisztult a felfogás, hogy a főváros a nagy nemzeti rezervoárból merítette és meríti a friss fizikai és szellemi erőket, viszont az erők vérkeringésében átalakítja és visszajuttatja a kölcsönt a vidéknek. A »*civis Budapestiensis sum*«, amelynek a léha »Ez Pest!« felkiáltást ki kell szorítania a lelkekből és ajkáról, — büszke érzés, de ma már nem jelenti a vidék kizárását, megvetését, hanem jelenti a közületi nagy egységben a példaadó szerep kötelességeinek vállalását. A vidék is egyre jobban elismeri ennek szükségét, amely mellett a saját jogos helyi érdekeit veszteség nélkül ápolhatja.

Belső embernek nagyon érdekes lélektani tanulmány a poros aktákból és krónikákból kihámozni ennek a polgári öntudatnak fejlődését Budapest vezetőinek, a törvényhatósági bizottság tagjainak s az szlopos főtisztviselőknek lelkében. Az eltűnt árnyak és az élők gárdájában látni, mint terjed a látókör, mint váltja föl a jóhiszemű, de korlátolt nézést, a magángazdasági jellegű szűkmarkúságot és a túlon túl fontolva-haladást, — jobbanmondva az egyhelyben topogást, — a messzemenő bőkezűség, a haladás merész, — olykor túlmerész — lendülete. Majd, mikor megnehezült fölöttünk az idők viharos járása és kemény, szomorú realitások eloszlatták a színes álmokat, mint akadtak viszont óvatos pilóták, akik a zátonyok közt elkormányozták a főváros hajóját; szívós konzervátorok, akik az értékek maradványait s a nemes hagyományokat megóvták, hogy a romok eltakarítása után újra megkezdjék a továbbépítést. Neveket nem említek, mert hosszú a sora az érdemet jogosan igénylőknek.

És ez az igazi polgári öntudat, érzés és akarat, a céltudatos, lelkiismeretes önkormányzat lesz a legfőbb tényezője fővárosunk további fejlődésének is. Vészmadarak kárognak, hogy ez a fejlődés íme megállott; hogy Budapest telített, kiélte magát, a környék vasgyűrűje szorítja. Talán bizony azért kárognak, mert népszámának szaporodása tempóban meglassúdott, vagy mert a nyomorúság nagyon is hangos lett? Mindnyájan ismerjük a mostoha körülményeket, amelyek a fejlődést hullámvölgybe vitték. De él a remény, hogy az okok elmúltával az okozat is elmúlik, s újra hullámhegy felé ívelünk. Ez a speciálisan fővárosi remény újra csak kiegészítő része kiirthatatlan nemzeti reményeinknek. Csonkamagyarország, csonka főváros; Nagymagyarország nagy főváros!

Azután: nem a terület, nem a népszám növekedése a legfontosabb, hanem az, hogy Budapest, mint nagyváros gazdasági és különösen nemzeti kulturális és szociális mivoltában mindjobban kiépüljön, megerősödjék. Hogy egyre kevesebb legyen a csak-keret és Potemkin-színfal.

Ebből a szempontból számos teendőt és, — ha nem is korlátlan. — de tág lehetőségeket látunk. Itt vetik fel fejüket az aktuális nagy problémák: a városépítés és városfejlesztés, Nagy-Budapest; Budapest, a fürdőváros; a közlekedés; az üzemi racionalizálás; a megelőző szociális politika; a megelőzési színvonal emberibb biztosítása; a társadalom elesettjeiről való nagyobb gondoskodás stb. . . Mind a nagyobb, szebb, gazdagabb, egészségesebb, műveltebb, kellemesebb, boldogabb és ezzel erkölcsökben is jobb Budapest kérdései.

A fejlődés kedvező tárgyi tényezőit a személyi tényezőknek kell gyümölcsozdatniuk. Fővárosunk a feladatok megoldására bizonyára továbbra is rendelkezni fog a kellő emberekkel, a kellő helyen, a kellő szelekció alapján.

Amsterdam városrendezési terve.

Amsterdam, 1936. április.

Amsterdam város tanácsa »*Allgemeen Uitbreidingsplan*«, *Grondslagen vor de Stedebouwkundige Ontwikkeling von Amsterdam*» (Általános kiterjedési terv, Amsterdam városépítési fejlesztésének elemei) címen nemrégiben a holland főváros fejlesztésének tervét tette közzé, mely azóta a napi és a szaksajtóban állandóan megvitatás tárgya és a külföldi figyelmét is felkeltette. A tervezet a város színes térképén kívül egy leírást tartalmaz számos statisztikai és egyéb táblával. Külföldi szakemberek véleménye szerint is Hollandia fővárosa a terv kivitele és befejezése után lebilincselően szép nagyváros benyomását fogja kelteni, melyet viruló rétek és kertek fognak övezni. A terv a társadalmi, technikai, közegészségügyi és esztétikai városépítési tényezőknek négy évi beható tanulmányozásának eredménye és oly formában kidolgozva, hogy rajta az idők folyamán esetleg szükségessé váló változások az összkép megzavarása nélkül eszközölhetők.

Az első kérdés, melyet már a terv kidolgozása előtt kellett tanulmányozni, a város lakosságának a jövőben várható szaporodása volt. Számos statisztikai vizsgálat alapján a szakférfiak körében az a meggyőződés alakult ki, hogy a város lakossága a 2000-ik évben éri majd el tetőpontját, amidőn is 900.000—1,000.000 lakosa lesz. A terv tehát azon az alapon készült, hogy Amsterdam lakosainak száma 1,000.000 lélekre emelkedhetik s a jövőendő Amsterdam is csak azon határokon belül fog kiépülni, melyeket a város mai területe mutat, ami azzal a nagy előnnyel jár majd, hogy a város fejlődésénél nem lesz szükség a szomszédos községek hatóságaival tárgyalásokba bocsátkozni, azok csatlakozása vagy területeiknek kisajátítása, illetve a tervekhez való hozzájárulásuk ügyében.

Tekintettel az 1,000.000 lakosra, a város központosító rendszert fogadott el a városfejlesztés alapjául, melynél a legtávolabb eső kerületek lakói is könnyen érhetik el úgy a város központját, mint az ipari területeket és elegendő alkalom nyílik majd kerti külvárosok létesítésére, melyek parkokkal és üdülőtelepekkel lesznek egymástól elválasztva olyformán, hogy minden egyes külváros önmagában zárt, az anyavárostól teljesen független egységet képez.

Minthogy a kikötők és hajórakodási partok képezik Amsterdam legfontosabb közlekedési erét, a terv kidolgozásánál különösen súlyt helyeztek azok célszerű beren-